

Szalkai Attila

A kényszermigráció biztonságpolitikai kockázata a 21. század elején

Az emberiség térbeli mobilitása 21. századi civilizációnk egyik legmeghatározóbb társadalmi jelensége. A migráció demográfiai fejlődésünk olyan mozgatórugóját jelenti, amely kulcsszerepet játszott a jelenkori társadalmi sokféleség, többek között az országok és az emberi kultúrák kialakulásában. Segítségünkre volt bolygónk benépesítésében, ha a történelmi népvándorlásokra, vagy a nagy földrajzi felfedezésekre gondolunk, a jelenben pedig, ha változó mértékben is, mindennapi életünk meghatározó részévé vált. A migráció megváltoztatja az országok vallási, etnikai összetételét, befolyásolja a munkaerőpiacot, a gazdasági fejlődést, valamint hatást gyakorol a politikára és a biztonságra.

A modern korban a népesség nemzetközi vándorlása egyre növekedő tendenciát mutat. Az 1960-as években még 75 millió főre becsülték a nemzetközi migránsok számát, ez a mutató 2005-re több mint 195 millióra emelkedett, ami földünk népességének közel három százalékát jelenti. Az ENSZ-előrejelzések szerint 2010-re ez a számadat 213 millió főre fog növekedni.

A társadalom térbeli mobilitásának ilyen irányú erősödése több tényező együttes eredménye. A közlekedéstechnológia fejlődése, az infrastruktúra, illetve az intézményi háttér kiépülése az idő megrövidítésével játszott szerepet a nemzetközi migráció terjedésében. A vándorlási szándék legmeghatározóbb elemei azonban a vonzási és a taszítási tényezők (*pull and push factor*). Ezek az alapelemek határozzák meg, hogy az egyes társadalmi csoportok milyen okból szánják el magukat arra, hogy addigi lakóhelyükről egy másik helyre költözzenek. A vonzási tényező rendkívül sokféle lehet, közös jellemzőjük, hogy az új lakóhely jobb körülményeket ígér. A migrációk többségében a döntés, hogy

jelenlegi földrajzi helyzetünket megváltoztassuk, szándékos, saját elhatározás, attól függetlenül, hogy mi a pontos célunk (*voluntary migration*). A motivációt a jobb, élhetőbb környezet iránti természetes vágyakozás alakítja ki, a döntést elsősorban az új terület kedvező vonzási tényezői befolyásolják. Amikor a taszító tényezők hatásai erősödnek meg a helyváltoztatásban, akkor főként külső, elsősorban kényszerítő elemek kapnak döntő szerepet (*involuntary migration*). Ilyen esetben a vándorlás legfőbb kiváltó oka lehet a társadalmi, politikai vagy természeti (biológiai) létszükségletek teljes vagy részleges hiánya (*impelled migration*), de ide tartozik, amikor egyes társadalmi csoportokat akarattuk ellenére hurcolnak el (*population transfer*).

A kényszermigráció a demográfiai jelenségek azon esete, amely valamilyen lokális problémát feltételez, mely taszítási tényezőt képez. Egy olyan folyamatról van szó, amely negatív hatással lehet a kibocsátó országra, hisz az elvándorló népesség hiánya további feszültségeket generálhat, illetve tovább erősítheti a kényszerítő

A nemzetközi migránsok létszámának becsült alakulása 1990 és 2010 között

	Nemzetközi migránsok (fő)		
	1990	2005	2010
Afrika	15 972 502	17 735 600	19 263 183
Ázsia	50 875 665	55 128 485	61 323 979
Európa	49 400 661	64 398 585	69 819 282
Közép- és Dél-Amerika	7 130 326	6 869 399	7 480 267
Észak-Amerika	27 773 888	45 597 061	50 042 408
Világ	155 518 065	195 245 404	213 943 812

Forrás: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2009)

tő hatásokat. A másik oldalon befolyása van a célterületekre is, hiszen a menekültek új társadalmi réteggént jelennek meg a befogadó országok demográfiai palettáján. A kényszmigráció tehát olyan erősödő folyamat, amelynek kiváltó elemei, illetve társadalmi és biztonságpolitikai következményei kockázati tényezőként léphetnek fel az érintett régiók életében.

A kényszmigráció fogalma

A népesség térbeli mozgásával igen sok tudományág foglalkozik, ezért a különféle vándorlástípusok besorolása eltérő lehet. A migrációt alapvetően a mobilitással megtett távolság és a letelepedési idő vonatkozásában érdemes osztályozni. A vándorlás során megtett út alapján a migráció lezajlódhat kontinensek között (*intercontinental*), egy adott kontinens országai között (*intracontinental*), vagy egy adott ország határain belül (*interregional*). A letelepedés lehet egy életre szóló, hosszú ideig tartó (*definitive migration*), vagy rövidebb idejű, ideiglenes (*interim migration*). Korunk egyik jellemzője a szezonális migráció (*seasonal migration*), amikor az érintettek bizonyos időközönként hagyják el otthonukat, ahová rendszerint visszatérnek.

A kényszmigráció definiálásához a legfontosabb osztályozási elemek a korábban már említett vonzási, illetve taszítási tényezők. Abban az esetben, amikor a vonzási tényezők az erősebbek, a vándorlás szándéka általában saját elhatározásból fakad, és ilyenkor beszélünk szándékos migrációról. A vonzási tényezők lehetnek például a jobb munkalehetőség, kellemesebb éghajlat, magasabb életszínvonal, esetleg kedvezőbb jogi, illetve gazdasági feltételek. A taszítási tényezők előtérbe kerülésével, illetve a lakóhely egyre élethetlenebbé válásával folyamatosan csorbul a szabad elhatározás, megnő a kényszerűség szerepe, amely a népesség kényszmigrációjához vezet.

A taszítási tényezők alapján többféle kényszmigrációt is megkülönböztethetünk. A létszükségletek kritikus csökkenése vagy az életkörülmények elviselhetetlenné válása alapulhat társadalmi, politikai, gazdasági vagy természeti jelenségeken, illetve ezek keverékén. Társadalmi taszító tényező (*social push factors*) például, amikor a népesség egy bizonyos rétegét a többség vagy más rétegek kritikus szinten elutasítják, támadják, illetve ezek ideológiává válnak. Ha a kitaszítás élvezi a központi hatalom rokonszenvét, esetleg jogi alapokra helyezi azt, akkor már átmenetet képez a politikai taszító tényezők felé (*political push*

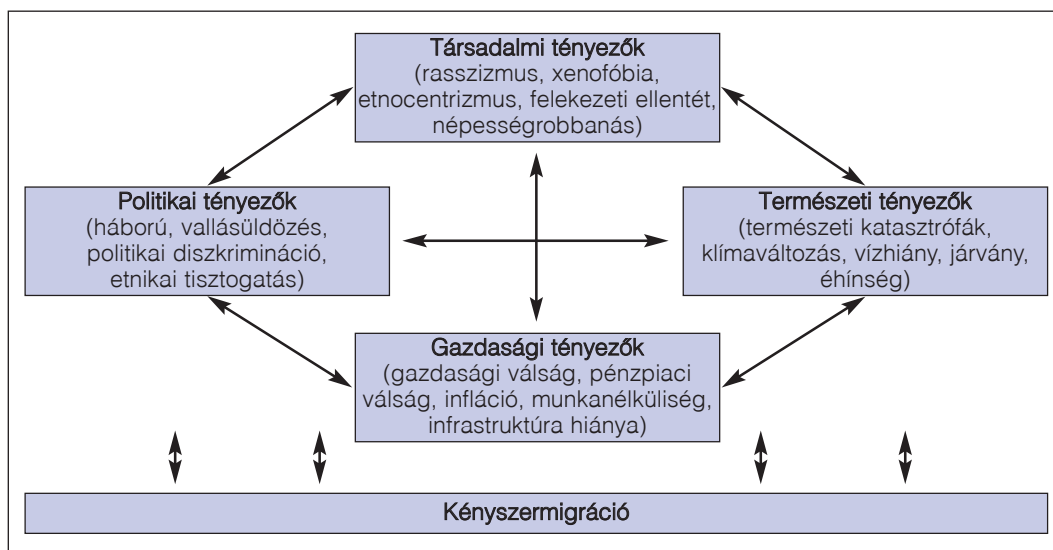
factors). A politikai hatások igen sokrétűek lehetnek, közéjük sorolhatjuk a vallásüldözést, a politikai diszkriminációt, illetve a kényszermigráció egyik legfontosabb mozgatóját, a különböző fegyveres konfliktusokat, háborúkat is. A gazdasági taszító tényezők (*economic push factors*) legtöbbször a politikai hatásokkal együtt, illetve azok következményeként jelennek meg. Egy elmélyülő gazdasági válság eredményezhet kritikus munkanélküliséget, pénzüpi összeomlást, vagy az alapvető infrastruktúra működésképtelenségét is.

A természeti taszító tényezők (*environmental push factors*) a kényszermigrációk egyik legősibb és legjelentősebb kiváltói. Az áradások, vulkánkitörések, erdőtüzek, járványok és egyéb természeti katasztrófák mindig is a lakóhelyük elhagyására késztették az ott élő embereket. A klímaváltozás, a növekedő vízhiány, a sivatagosodás, a talajdegradáció tovább bővíti azoknak a természeti tényezőknek a sorát, melyek hozzájárulnak az ökomigráció (*ecomigration*) jelentőségének jelenkori növekedéséhez.

A taszító tényezők szoros kapcsolatrendszerben állnak, előidézhetik vagy erősíthetik egymást, melyek tovább növelhetik a kényszermigránsok számát. A népesség csökkenése azonban szintén hatással lehet a különböző tényezőkre, hiszen az elvándorlás például munkaerőhiányt, a társadalmi ellentétek fokozódását, vagy akár a politikai uralom megerősödését is előidézheti, ami újabb migrációhoz vezet.

A kényszermigrációt a taszító tényezők osztályozásán kívül jellemezhetjük a kényszer dominanciájának mértékével is. Kényszerű migrációnak (*impelled migration*) nevezzük, amikor egy társadalmi csoport az életkörülményeinek vagy létszükségleteinek beszűkülése vagy megszűnése miatt, de még önként kényszerül döntenie az elvándorlás mellett. Amikor az elköltözést erőszakkal hajtják végre, az adott csoportot akarata ellenére elhurcolják, deportálják, tényleges kényszermigrációról beszélünk (*population transfer*). Ezekben az esetekben főként politikai és társadalmi taszító tényezők játszanak fontos szerepet.

A kényszermigrációt befolyásoló taszító tényezők kapcsolatrendszere

A történelem során a kényszermigráció mindig is végigkísérte társadalmunk fejlődését, és nem vesztett jelentőségéből napjainkra sem. A továbbiakban vizsgálni fogjuk a jelenben is végbemenő vándorlási folyamatok általános trendjét, és azoknak a különböző, főként biztonságpolitikai kockázatait.

Kényszermigrációs trendek a 21. század elején

Az ENSZ menekültekkel foglalkozó szervezete (*United Nations High Commissioner for Refugees – UNHCR*) által nyilvántartott kényszermigránsok száma 2005 és 2006 között 21 millió főről 32,9 millió főre emelkedett. A kibocsátó földrészek (*source*) ranglistáját 11,1 millió fővel Ázsia vezeti, szorosán mögötte áll Afrika 10,1 millió fővel, majd Közép- és Dél-Amerika következik 3,7 millió fővel, illetve Európa 1,6 millió fővel. (A maradék 5,8 millió fő hontalan.) Az utóbbi kivételével az összes többi kontinensen a kényszermigráció közepes vagy nagymértékű növekedése volt tapasztalható az elmúlt években.

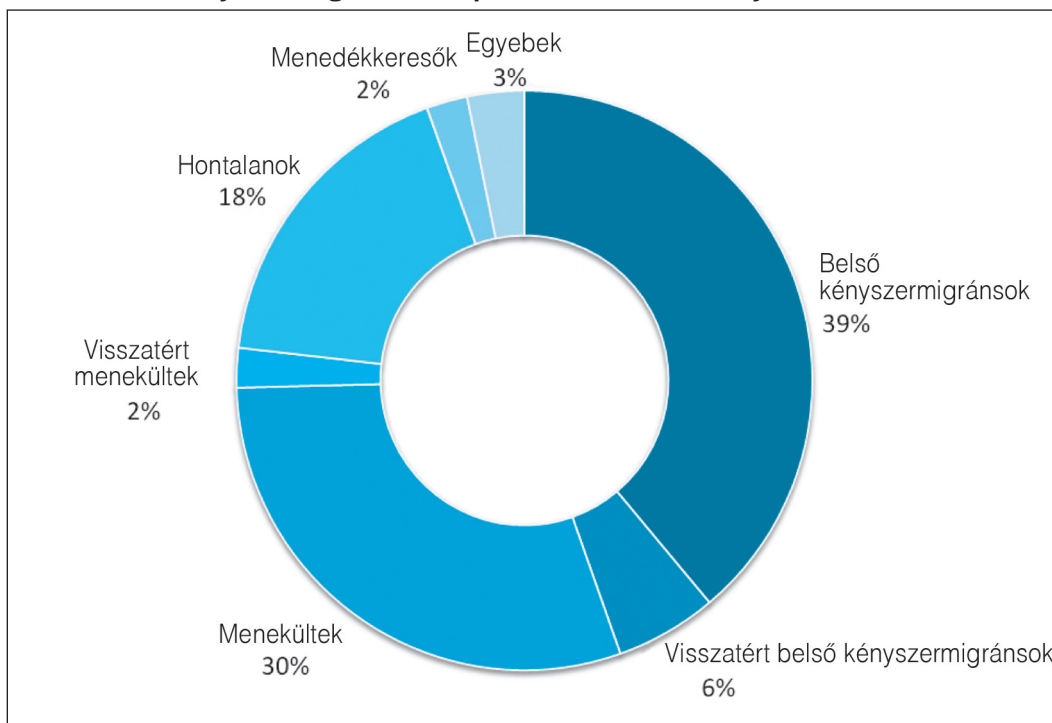
A kényszermigráció globális folyamatának vizsgálatát célszerű a migrációt elszorított társadalmi csoportok egyes típusa alapján megvizsgálni. Azokat a kényszermigránsokat, akik a taszító tényezők hatására kénytelenek elhagyni a saját nemzetük területét, és egy másik országban menekültügyi státust kapnak, menekülteknek nevezzük (*refugee*). 2006-ban a menekültek száma a világon elérte a 9,9 millió főt. A növekedés elsősorban a Jordániát és Szíriát megcélzó iraki menekültáradatnak volt köszönhető, s bár a fenti számadatot főként a különböző hazavándorlások és letelepedések csökkentették, mégis az utóbbi évek rekordértékének

számít. A menekültek, bár elhagyják saját nemzetüket, többnyire mégis igyekeznek a szomszédos országokban, vagy legalábbis ugyanazon a kontinensen, a hazájukhoz minél közelebb letelepedni. Jól mutatja ezt a tendenciát az a tény, hogy az afrikai menekültek 79 százaléka, míg az ázsiai menekültek 80 százaléka a saját földrészén talált új otthonot. Ez az arány Európában a legalacsonyabb, amely a jelentős észak-amerikai és kanadai kivándorlással magyarázható.

A hazáját elhagyó kényszermigránsok közül nem mindenki kapja meg azonnal a menekült státust, őket menedékkeresőknek (*asylum-seeker*) nevezzük. A menedékkeresők számának megállapítása két okból is elég nehézkes: egyrészt a regisztrálás főként a menedékkereső státus megadásával történik, másrészt a menekültté válással a tényleges létszámuk folyamatosan változik. Az ENSZ 744 ezerre becsüli számukat, amely az utóbbi években főként a menedékjogi rendszer kiépülésének hatására csökkent.

A kényszermigránsok természetesen nem minden helyzetben lépik át az államhatárt, hanem az esetek nagy részében az anyaországban keresnek menedéket. Az úgynevezett belső kényszermigránsok (*internally displaced persons*) vándorlásainak követése általában nem érdeke az adott országoknak (főként a szegényebb országok esetében), ezért a számadatok tekintetében itt is csak becslésekre lehet hagyatkozni. Az esetek többségében az információgyűjtést az is nehezíti, hogy a kormányok államtitokként kezelik a határon belül lezajló kényszermigrációs folyamatokat. Az ENSZ által regisztrált belső kényszermigránsok száma 2006-ban elérte a 12,8 millió főt, amely majdnem kétszerese az előző évben nyilvántartott 6,6 millió főnek. Az ugrásszerű növekedés egyik

A kényszermigránsok típusok szerinti aránya 2006-ban

Forrás: UNHCR, 2006

kiváltója, hogy 2006-ban főként Kolumbiában, Irakban és Libanonban sokan kényszerültek elhagyni lakóhelyüket. A másik ok, hogy az ENSZ új monitoring rendszeréhez, amely a belső kényszermigránsok mozgásait hivatott regisztrálni, egyre több ország csatlakozott, s ez elősegítette a számadatok pontosítását.

A kényszermigránsok számának megbecsülését az is nehezíti, hogy az elszorítottak között vannak olyanok, akik nem rendelkeznek nemzetiséggel vagy meghatározhatatlan a származásuk. Az ENSZ társ-szervezetei (UNICEF, UNFPA) szerint a hontalanok (*stateless persons*) száma jelentős mértékben növekedett az elmúlt években. 2004-ben 1,5 millió hontalant tartottak számon, ami 2005-re 2,4 millió, 2006-ra pedig 5,8 millió főre emelkedett. Ez a növekedés főként Nepálban és Mianmarban

jelentkezett. A hontalanok mobilitásának nyomon követése a regisztráció és a hovatartozás hiánya miatt igen nehézkes.

A kényszermigráció kapcsán beszélünk kell a vándorlási folyamatot lezáró különböző újratelepedési lehetőségekről is. A taszító tényezők enyhülésével vagy megszűnésével megszülethet az önkéntes hazatelepülés (*voluntary repatriation*) szándéka. Az önkéntesen hazatelepülők számának alakulása 2004 és 2008 között fokozatos csökkenést mutat. 2008-ban 604 ezer fő hazatelepülőt regisztráltak, ami 17 százalékos visszaesést jelentett az előző évhez képest. A hazavándorlás nem minden esetben van pozitív hatással az anyaországra és a hazatelepülőkre. A 2008-as évben a legtöbben Afganisztánban, Burundiban és Szudánban tértek vissza otthonaikba, amely sok esetben

csak további terheket jelentett a szegény, általában túlnépesedéssel küszködő országok számára. A hazatelepülőket gyakorta lerombolt települések, működésképtelen és hiányos infrastruktúra, munkanélküliség várja, amelyek idővel újból taszító tényezők lesznek.

A hazatelepítés nem minden esetben önkéntes. A hazatoloncolás (*involuntary repatriation*) azokra az esetekre jellemző, amikor a menekültek etnikai, vallási vagy egyéb hovatartozása felkelti a célország kormányának vagy társadalmának ellen-szenvét, illetve ha a menekülthullám belpolitikai, gazdasági, közbiztonsági vagy egyéb teherként jelenik meg az adott nemzet életében.

A befogadó nemzetek dönthetnek a hátaikon belül élő menekültek egy részének a befogadása és letelepítése (*resettlement*) mellett. 2008-ban az összes menekült kevesebb, mint egy százaléka kapta meg a letelepedéshez való jogot, főként az Egyesült Államokban, Ausztráliában, Kanadában és Svédországban. A következő lépcsőfok a teljes integráció és az állampolgárság elnyerése, ami az elmúlt évtizedben mindösszesen csak 1,1 millió fő menekült számára adatott meg.

A kényszermigrációs folyamatok jelenkori alakulása is bizonyítja azt a tényt, hogy föl-

dünk biztonságának egy igen meghatározó demográfiai jelenségéről van szó, amely folyamatosan növekedő tendenciát mutat. A biztonságpolitikai kockázatának megértéséhez konkrét példákön át szükséges vizsgálni a befogadó, illetve a kibocsátó országokra gyakorolt hatásait.

Belső-Mongólia: környezetvédelem mögé bújtatott kényszermigráció?

Az 1990-es évek végén a kínai kormány több száz ezer mongol állattartó kilakoltatását rendelte el Belső-Mongóliában, arra kényszerítve őket, hogy ősi földjeikről elsősorban városokba vagy más mezőgazdasági területekre vándoroljanak. A tömeges elköltöztetés gondolata először az 1998 novemberében elfogadott országos környezetvédelmi programban merült fel. 2001-ben már a helyi szervek meg is kapták az utasítást az „ökológiai migrációs projectnek” nevezett terv maradéktalan végrehajtására. 2003 júniusában a belső-mongóliai hatóságok új földhasználati politikát vezettek be, amivel arra bátorították a kínai városok lakóit, hogy ebbe a tartományba települve mezőgazdasági tevékenységek folytatásába kezdjenek. Ezzel

Belső-Mongólia etnikai összetétele 2000-ben

Etnikum	Népességszám (fő)	Arány (%)
Han kínai	18 465 586	79,17
Mongol	3 995 349	17,13
Mandzsú	499 911	2,14
Hui	209 850	0,90
Daur	77 188	0,33
Evenk	26 201	0,11
Koreai	21 859	0,09
Orosz	5 020	0,02

Forrás: http://en.wikipedia.org/wiki/Inner_Mongolia.

párhuzamosan teljes mértékben korlátozták a tradicionális nomád életmód folytatását, és törvényileg számúzták a korábbi állattartási szokásokat a területről.

Az új politikai irányelvek hatására a han kínai lakosok száma a területen 1947-ben számlált 200 ezerről 18 millióra nőtt, miközben a mongol lakosság aránya 80 százalékról mindössze 17 százalékra esett vissza. A terv szerint 2001-től kezdődően közel 650 ezer mongol nomád kitelepítését kellett végrehajtani mintegy öt év alatt. A kínai kormány elérte célját: a kínai kultúra és tradíció megerősödött Belső-Mongóliában, mellyel egy időben felszámolták a mongol nomád populáció egy részét, és megtörtént az urbanizációjuk.

Az intézkedéssorozat természetesen kiváltotta a mongol kisebbség nemtetszését. A kínai kormány az indulatokat csillapítandó környezetvédelmi okokkal próbálta magyarázni radikális kitelepítési programját. Állításuk szerint a fejletlen és kezdetleges nomád állattenyésztés rombolta a helyi ökológiai rendszert, ami a termőterületek sivatagosodásához és homokviharokhoz vezetett. Egy másik magyarázat szerint a kitelepítések bizonyos részét egy nagyobb erőműprojekt miatt kellett végrehajtani, amelynek célja, hogy nyugatról keleti irányba biztosítsa az áramellátást. A kínai kormánynak megoldásokat kellett keresnie arra is, hogy korlátozza az esetleges visszatelepüléseket, ezért erre is törvényi szabályozásokat vezetett be. A kitelepült mongolok csak öt év elteltével költözhetek vissza, de a visszaköltözés lehetőségét szigorú feltételekhez kötötték.

A mongolok elűzése az ősi földjeikről kezdetben természetesen ellenállásba ütökött, ám a tiltakozókkal szemben a helyi állami szervek keményen felléptek. Letartóztatás vagy fizikai bántalmazás várt arra, aki ellenszegült a kilakoltatásoknak, gyak-

ran lerombolták házaikat, elkobozták vagyontárgyaikat. Az elköltözőkre a külvárosi nyomortelepek és a teljes elszegényedés várt, hiszen a szakképzetlen, a kínai nyelvet nem ismerő mongol pásztorok képtelenek voltak alkalmazkodni új lakóhelyükhöz.

A kitelepítések hátterében természetesen ott húzódnak a különböző biztonságpolitikai érdekek. Belső-Mongólia keleti része 1931-ben japán befolyás alá került, míg az 1937-es kínai–japán háború során a mongol herceg a nyugati területeket függetlenné nyilvánította. 1945-ben a szovjet és külső-mongol csapatok foglalták el a nyugati területeket, míg Belső-Mongólia keleti része a világháborút követően, ugyancsak szovjet segítséggel, kínai befolyás alá került. 1947-ben megalakult a Belső-Mongol Autonóm Tartomány, amely később – szovjet mintára – a kommunista Kína szerves részévé vált, és megkezdődött terjeszkedése a nyugati területek felé. Jelenleg Belső-Mongólia a Kínai Népköztársaság autonóm tartománya, amely az ország összes területének 12 százalékát teszi ki. 1992-ben mongol aktivisták egy csoportja megalakította a Dél-Mongol Demokratikus Szövetséget, amelynek célja Belső-Mongólia Kínától való függetlenítése, és egy önálló demokratikus berendezkedés létrehozása. 1995-ben a szervezet vezetőjét letartóztatták, a szövetséggel kapcsolatos iratokat lefoglalták, az általuk kiadott újságot betiltották. Mivel pedig ez önmagában aligha vezetett volna eredményre, a kínai vezetésnek szüksége volt egy olyan intézkedésre, amely megszünteti a mongol kisebbség dominanciáját a térségben, és megerősíti a Kínához való kötődését. Az áttelepítési projekt kiváló eszköz volt a kezükben.

A belső-mongóliai nomádok kitelepítése olyan országhatárokon belül lejátszódó kényszermigráció, amelyben elsősorban

politikai tényezők dominálnak, melyeket törvényes úton, természeti és gazdasági indokokkal próbálnak meg palástolni. A folyamatot vizsgáló emberi jogi szervezetek valódi kényszermigrációról is beszélnek, bár tényleges elhurcolásokról nincs szó, a rendőri brutalitás és egyéb erőszakos cselekmények miatt mégis szóba kerülhet. Megerősödtek a mongol kisebbségek jogaival foglalkozó civil szervezetek aktivitásai is (például a *Southern Mongolian Human Rights Information Center*). A helyi mongol iskolák lerombolásával a helyben maradtak kénytelenek han kínai intézményekbe hordani gyermekeiket, ami a nomád hagyományok elvesztésével együtt az első lépcső az asszimiláció és az identitástudat elvesztése felé.

Az ökomigráció növekedő veszélye a Száhel-övezetben

A Szaharától délre elhelyezkedő, az Atlanti-óceántól a Vörös-tengerig húzódó Száhel-övezet éghajlata átmenet a sivatag és a szavanna éghajlata között. Az éves csapadékmennyiség 200 és 800 mm közé esik, de ez nagyon egyenetlenül jelentkezik, az év során csak néhány csapadékos hónap van. A hőmérséklet igen magas, és a légnyomás sajátosságai miatt harmat nem nagyon képződik. A Száhel-övezet sajátossága, hogy a nagyobb szárazságok hat éves periódusokban jelentkeznek. Az 1968 és 1974 közötti szárazság több ezer ember halálát követelte. Az övezet főbb problémája a sivatagok folyamatos térnyerése, illetve az, hogy a csapadékos évszakok ismétlődése, valamint a csapadék mennyisége egyre kiszámíthatatlanabbá válik. A szélsőséges természeti taszító tényezők mellett megjelennek a társadalmiak is. A Száhel-országok népessége 1990

és 2001 között közel 2,7 százalékkal növekedett, ami évente több mint négymillió főt jelent. A legnagyobb növekedés Gambiában és Nigerben történt, itt a lakosság száma évi 3,3, illetve 3,4 százalékkal gyarapodott. A Száhel-övezet országainak hirtelen népességnövekedése a járványok terjedése (AIDS) mellett egy sor gazdasági taszító tényezővel is járt (erdőirtás, helytelen mezőgazdaság), melyek felborították a törékeny ökológiai egyensúlyt. Az amúgy is szerény vízkészletek kimerültek, ami a sivatagosodás folyamatának egyik fontos tényezője.

A Száhel-övezetben élő lakosságnak a taszító tényezők egész sorával kell szembenéznie, melyek becslések szerint több mint 80 millió embert érintenek a térségben. Az első helyen szereplő éhínség és vízhiány mellett a növekedő népesség, a pusztító járványok, a rossz infrastruktúra, illetve a fegyveres konfliktusok, háborúk és forradalmak tovább növelik a menekülők számát. Szudánban az ország déli részén dúló polgárháború, illetve a darfúri konfliktus és vele az etnikai tisztogatások miatt két évtized alatt négymillió embernek kellett elhagynia otthonát. Szudán a kényszermigránsok számát tekintve az első helyen áll a világ országai között. Szudán tragédiája nem egyedi jelenség, a Száhel-övezet legtöbb országa hasonló problémákkal küszködik.

Nigériában, amely 149,8 millió fő lakosával (2009) Afrika legnépesebb országa, az 1970-es évektől, főként az olajboom hatására, még jelentős betelepülés ment végbe. A sivatagosodás azonban 1977-re már a termőterületek 15 százalékát fenyegette, és a klímaváltozás, az aszály és az emberi beavatkozások hatására tovább növekedett. 2004-ben a kényszermigránsok számát a kormány már 500 ezer és egymillió fő közé tette, akiknek egy része az országgha-

tárokon kívül keresett menedéket. A természeti és környezeti tényezők mellett egyre nagyobb gondot jelentett Nigériában a túlnépesedés, valamint a muszlimok és a keresztények közötti véres leszámolások.

Ezek a kényszermigrációk elsősorban az államhatárokon belül zajlanak le, így a menekültek főként a saját országaikra rónak terheket. Az elvándorlások egyik legfontosabb eredménye a városok lakosságának ugrásszerű – közel négyszeres – megnövekedése: a vidéki menekültek többsége a nagyvárosok falai között remél megélhetést. Az urbanizáció ilyen magas foka olyan további problémákat generál, mint a gettósodás, a bűnözés növekedése, a fokozódó környezetszennyezés, az éhínség. A migránsok által elhagyott termőterületek pedig tovább degradálódnak, teret engedve a sivatagosodásnak.

Az ország határain kívülre menekülők rendszerint új etnikai, vallási csoportként jelennek meg a célországban, egy olyan kontinensen, ahol amúgy is különösen nagy a diszkrimináció. A befogadó országok menekülttelepeket kénytelenek létrehozni, a szükséges intézményi és jogi háttérrel együtt. Szudánban 280 ezer eritreai, Kenyában és Etiópiában 270 ezer szomáliai, és különböző országokban összesen 475 ezer szudáni menekültet tartanak nyilván.

Az arab–izraeli konfliktusok migrációs következményei

Az első világháborút követően Palesztina angol fennhatóság alá került, mellyel kezdetét vette a brit mandátum időszaka. A cionista mozgalom felerősödésével ebben az időszakban kezdődött meg a zsidók tömeges migrációja a területre, melynek következtében gazdasági, kulturális szerepük és befolyásuk gyors és érzékelhető növeke-

désnek indult. A zsidó bevándorlás palesztin felkelések sorozatát indította el a térségben. Az 1920-ban Jeruzsálemben kirobbant lázadást az 1921-es jaffói felkelés követte, melyek hatására a britek átmenetileg beszüntették a zsidók betelepülésének engedélyezését. Az 1930-as évek elején az európai antiszemitizmus erősödésével újabb menekülthullám indult meg, melynek hatására 1933 és 1936 között a zsidó lakosság száma több mint 150 ezer fővel nőtt Palesztinában. Az 1936 és 1939 között zajló arab felkelést követően a britek 1939-ben kiadták a MacDonald-féle Fehér Könyvet, amely egyrésztől késleltette az önálló zsidó állam megalakulását, másrészt az elkövetkezendő öt évre 75 ezer főre korlátozta a zsidó bevándorlók számát. 1942-ben a Biltmorei Program, mely célul tűzte ki Palesztina „zsidó nemzetközösséggé”, azaz zsidó állammá történő átalakítását, újabb lendületet adott a cionista mozgalom vezetőinek, majd 1948. május 14-én, a brit mandátum megszűnésével egy időben, megszületett az önálló izraeli állam.

A zsidó állam függetlenségének kikiáltása az első arab–izraeli háború kitöréséhez, és ezzel több mint 700 ezer palesztin kényszervándorlásához vezetett. A palesztin menekülteket főként a szomszédos arab országok: Egyiptom, Jordánia, Szíria, Libanon fogadta be. A háború során Jordánia megszállta a Nyugati Partot és Kelet-Jeruzsálemet, s ez rengeteg palesztinnak jelentett menedéket. Az északi területeken előrenyomuló izraeli haderő közel százezer fős menekülthullámot idézett elő a Haifa, Acre, Szafad, Galilea régióiból a libanoni városok felé. A palesztinok egy része a menekülttáborok zsúfolttá válása miatt, valamint a libanoni kormány közbeavatkozásának hatására tovább folytatta útját Szíriába. Az 1948-as arab–izraeli konfliktus eredményeként az Izraelben élő

A muszlim és zsidó lakosság aránya Palesztinában 1922 és 1945 között

Év	Teljes	Muszlim	Zsidó
1922	752 048	589 177	83 790
1931	1 036 339	761 922	175 138
1945	1 764 520	1 061 270	553 600

Forrás: http://en.wikipedia.org/wiki/British_Mandate_of_Palestine.

arab lakosság mintegy 80 százaléka kényszerült elhagyni otthonát. Az 1949-es fegyverszüneti tárgyalásokat követően közel százezer palesztin menekült tért vissza Izraelbe, a többiek a környező arab országok menekülttáborai maradtak.

Az 1956-os szuezi válság (második arab–izraeli háború) migrációs hatása jelentéktelennek tekinthető. A pár száz főre tehető palesztin menekült célállomása elsősorban Egyiptom volt. Az 1967-es hatnapos háború (harmadik arab–izraeli háború) ezzel szemben ismét beindította a kényszermigrációt. Izraelnek az arab országok felett aratott elsöprő győzelmei, valamint a Nyugati Part, a Gázai övezet, illetve a Golán-fennsík és Kelet-Jeruzsálem megszállása nyomán az elfoglalt területek településeit és korábbi menekülttáborait nagyjából 300 ezer palesztin hagyta el, akik ismételen Jordánia, Egyiptom, Libanon és Szíria határain belül kerestek menedéket. 1970-ben a jordániai hatóságok 240 ezer menekültet regisztráltak az országban. A Golán-fennsíkről Szíriába, a délnyugati területekről pedig Egyiptomba érkezett több ezer palesztin, akik kénytelenek voltak átmeneti menekülttáborokba zsúfolódni.

A palesztin menekültek egyre nagyobb teherré váltak a befogadó országok számára. 1968-ban sikertelen izraeli támadás ért egy jordániai falut, amely állítólag megerősített bázisa volt a Palesztinai Nemzeti Felszabadítási Mozgalomnak. Az izraeli veszteségek feltűzték a palesztinok mo-

rálját, és megnövelték a Palesztin Felszabadítási Szervezet (PFSZ) népszerűségét. 1970-re már számos palesztin politikai szerveződés működött Jordániában. A szervezetek által elkövetett gerillaakciók olyan izraeli megtorlásokat vontak maguk után, melyek teherré váltak Jordániának is. A PFSZ jelenléte egyre nagyobb félelmet keltett a jordániai vezetésben, amely az 1970 szeptemberében a helyi erők és a palesztin ellenállók közötti fegyveres konfliktusokhoz vezetett. Mivel a várt arab támogatás nem érkezett meg, a kudarcok hatására a palesztin fegyveresek kénytelenek voltak Szíria, Libanon és Irak határai mögé menekülni.

A fenti probléma nem volt egyedi a befogadó országok körében. Az 1970-es években a PFSZ meghatározó politikai erővé nőtte ki magát Libanonban is, melynek Izrael elleni támadásai hamar kiváltották a zsidó állam ellenszenvét. 1974-ben az izraeli légierő teljesen lebombázott egy palesztin menekülttábort Dél-Libanonban, melyet további megtorlások, majd az 1975-ös polgárháború kitörése követett. 1982-ben az izraeli csapatok libanoni bevonulásával és a PFSZ katonai meggyengítésével a helyi menekülttáborok védtelenné váltak a szélsőséges keresztény és más fegyveres szervezetek atrocitásaival szemben. (A legsúlyosabb incidens a Szatila és Szabra palesztin menekülttáborokban történt 1982 szeptemberében, amikor izraeli asszisztenciával e táborokban a ke-

resztény milicisták 2300 palesztint gyilkoltak le.) Az 1980-as évek közepére a milicisták támadásai és az elhúzódó harcok okozta víz-, gyógyszer- és élelemhiány a becslések szerint 2500 palesztin halálát okozta a libanoni menekülttáborokban. Az események újabb kényszmigrációkat idéztek elő. Az USCRI (*U.S. Committee for Refugees and Immigrants*) szerint 1972 és 1988 között a libanoni palesztin menekültek 90 százaléka egyszer, 66 százaléka kétszer, 20 százaléka legalább háromszor változtatta meg lakóhelyét.

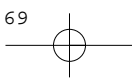
1991-ben, amikor Szaddám Huszein Kuvait lerohanása mellett döntött, közel 350 ezer fő, köztük rengeteg palesztin tért vissza az Öböl-országokból Jordániába. A menekültek egy része a túlszűfolt menekülttáborok miatt tovább vándorolt a Nyugati Part és a Gázai övezet területére. A 2006-os „34 napos háború” során (második libanoni háború) több dél-libanoni menekülttábort is felszámoltak a légi támadások és az alapvető ellátmányhiány miatt.

A népesség kényszmigrációja mindmáig óriási problémája a közel-keleti térségnek. Az ENSZ menekülteket segélyező szervezete (UNRWA) szerint napjainkban több mint 4,6 millió palesztin menekült él a világon. Az izraeli csapatok 2005-ös kivonulása a Gázai övezetből és a terület palesztin fennhatóság alá helyezése kiindulópont lehetett volna a megoldás keresésére, azonban a szélsőséges Hamász győzelme miatt ez is kudarcba fulladt. A környező arab országokban rekedt menekültek segélyezése, oktatása és egészségügyi ellátása egyre nagyobb terheket ró a befogadó területekre. A palesztinoknak a politikai és társadalmi taszító tényezők mellett lassan a vízhiány és a túlnépese-
dés közlő veszélyeivel is szembe kell nézniük.

A legnagyobb palesztin menekült és belső menekült (IDPs) közösségek a világban (becslés)

Ország	Létszám (2008)
Jordánia	2 478 424
Gázai övezet	1 059 584
Nyugati Part	754 263
Szíria	488 656
Libanon	460 490
Chile	365 987
Szaúd-Arábia	341 770
Izrael (IDPs)	335 204
USA	225 867– 261 420
Németország	146 395
Egyéb Öböl-országok	137 785
Megszállt palesztin területek (IDPs)	128 708
Egyiptom	75 706
Kanada	43 918–52 284
Kuvait	43 713
Svédország	41 827
Dánia	24 051
Ausztrália	20 914–31 422
Nagy-Britannia	15 685
Irak	14 937
Hollandia	10 457
Líbia	9 585
Egyéb Arab országok	7 236
Olaszország	4 183
Görögország	3 142
Norvégia	3 137
Franciaország	1 569–3 142
Ausztria	1 151
Finnország	1 046
Lengyelország	1 046
Belgium	157

Forrás: *Survey of Palestinian Refugees and IDPs 2008 (BADIL)*. <http://www.internal-displacement.org>

Összegzés

Láthattuk, hogy a kényszermigráció a föld népességének jelentős részét érintő folyamat. Kialakulásában olyan belső vagy külső tényezők játszanak szerepet, amelyek elviselhetetlenné teszik az adott régiót az alapvető emberi szükségletek szempontjából. Ezek az úgynevezett taszító tényezők igen sokfélék lehetnek, melyek rendszerint együtt vagy egymást kiváltva, illetve felerősítve jelentkeznek. A migránsok a lakóhelyük, a demográfiai jellemzők megváltoztatásával hatást gyakorolnak a kibocsátó és a befogadó területekre, a helyi politikára, gazdaságra és az adott régió biztonságára is.

A fejlett nemzetek az intézményi és jogi háttér kiépítésével, a menekültjogi státusz megadásával, integrációval nagy segítséget nyújtanak a kényszermigránsok ezreinek, azonban legtöbbször csak a harmadik világbeli szomszéd országokban találhatnak menedéket, ahol további problémákkal kell szembenézniük. A zsúfolt menekülttáborok és a menedékjogi intézményrendszerek a kényszermigrációval jelentkező problémák kezelésében csak átmeneti megoldást jelentenek.

A kényszermigráció megelőzésének elsősorban ilyen helyzetek elkerülése miatt lenne kiemelkedő szerepe, de láthattuk, hogy a taszító tényezők a legtöbb esetben olyan országokban jelentkeznek, amelyek gazdasági és társadalmi elmaradottságuknál fogva képtelenek a kezelésükre és az elfojtásukra. Szinte lehetetlen a probléma megelőzése azokban az esetekben is, ahol a helyi hatalom szándékosan generálja azokat a feszültségeket, ellentéteket, illetve egyéb negatív hatásokat, amelyek távozásra kényszerítik a népesség bizonyos csoportjait.

A kényszermigráció növekvő tendenciája olyan változásokat sürget, melyek mérséklik a taszító tényezőknek a társadalomra gyakorolt hatásait, és ezzel csökkentik a folyamatban érintett országok biztonságpolitikai kockázatait. Nem szabad elfeledkezni ugyanakkor arról sem, hogy a migráció az emberiség fejlődésének nem csak kényszerű velejárója, hanem fontos éltető eleme is. Törekedni kell arra, hogy a politikai, gazdasági és társadalmi szereplők minél inkább a vonzó tényezők irányába billentsék a mérleg nyelvét, és a mobilitás megválasztása az egyének önként meghozott döntésein alapuljon. ■

Irodalom

- Bookman, Milica Z.: *After involuntary migration*. Lanham, 2002, Lexington Books.
- Werner, Dietrich (ed.): *Biological resources and migration*. Berlin, 2004, Springer.
- Myers, Norman: *Environmental refugees*. Oxford, 2005, OUP.
- Phillmann, Salomé Eleanor: *Displacement in a Warming World*. Brüsszel, 2007.
- Enghebatu Togocho: *Ecological migration and human rights*. Chicago, 2005.
- Konseiga, Adama: *New Patterns in the Human Migration in West Africa*. Bonn, 2005.
- Human migration guide*. National Geography Society, USA, 2005.
- Bascom, Jonathan B.: *Refugee Populations and Rural Transformations in East Africa*. Oxford, 1998.
- Probáld Ferenc (szerk.): *Afrika és a Közel-Kelet földrajza*. Budapest, 2002, ELTE Eötvös Kiadó.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs: *International Migration*, 2006.
- UNHCR: *Statistical Yearbook 2006*.
- UNHCR: *Global Report Statelessness 2008*.
- UNHCR: *2008 Global Trends*.

